

Perben az elmúlással

FODOR ANDRÁS: KETTŐS REKVIEM

Fodor András 1970 végén hosszabb időt, az „októberi nyár” heteit-hónapját a szigetországban töltötte. Angol barátjának, Colin Mason-nek volt a vendége, akivel akkor már több mint két évtizedes barátság, az „egymásba nyíló tér, idő”, az „egyetlen ifjúság” fűzte össze. Még a háború utáni esztendőekben ismerkedtek meg, az Eötvös-kollégium falai között. Colin Mason-t, a „szemüveges kópémosolyú kis angolt” Bartók zenéje hozta annak idején hazánkba, s hogy Bartókot értse, tökéletes biztonsággal megtanult magyarul, megtanulta „ezt a tatár nyelvet”. Mason hazájába visszatérve is megmaradt a magyar zene, a magyar szellemi-művelődési értékek barátjának, sőt mint az egyik legtekintélyesebb angol zenekritikus és szerkesztő a határokon átnyúló szellemi érdeklődés és a közös értékeket elismerő magatartás példájává lett a neve. Fodor András angliai tartózkodásának utolsó napjaiban érte a hír, hogy távollétében, amint „az irgalomtalan sorok” hírül adták: „másnap, hogy elutaztál...” idehaza, Budapesten meghalt Fülep Lajos, a „Professzor úr”, aki hajdan neki is, Mason-nek is tanára volt az Eötvös-kollégiumban. Londonban fölidézték a közös múltat... A veszteség különösen a költőnek fájt, hisz Fodor András több mint két évtizeden át megszakítatlanul a tanítvány hűsége és a fiú tisztelete fűzte Fülephez, a „családfőhöz”, akinek jelentőségét és a magyar szellemi életre gyakorolt hatását csak most kezdjük igazán fölismerni. Ám aligha volna hozzá valami méltatlanabb, mint ha most egy lexikon címszó stílusában és terjedelmében megkísérelnénk méltatását. Hisz a benne lakozó „fekete gög” még azt sem engedte meg, hogy tisztelői — így a külföldről hazatérő tanítvány — sírját fölkeresse: az elmúlás, a sors kegyetlen törvénye ellen tiltakozásként testének porát, „csontja hamuját” is szétszóratta. A költőt sújtó gyász ezzel sajnos még nem ért véget. 1971 elején, nem sokkal azután, hogy visszaérkezett Angliából, a telefon, az újságok, majd a levél meghozzák a londoni barát halálhírét is. Néhány hete váltak el. Amikor hazaérkezett, a londoni gépről azzal az érzéssel szállt le: „— Visszajöttél az anyaföldre, hol nincs többé apád.” S most az újabb „sújtó fájdalom” rövid időn belül a legszeretettebb baráttól és testvértől is megfosztotta.

Körülbelül ebben lehetne röviden összefoglalni élményi háttérét, „ihlettörténetét” Fodor András új verseskötetének, mely a Szépirodalmi Kiadó Mikrokozmosz füzetek sorozatában jelent meg *Kettős rekviem* címmel.

A költő már korábbi köteteiben is jelét adta — ha ezt külön formai nyomatékkal nem is hangsúlyozta — a ciklikus versépítkezésnek, egyetlen élmény vagy gondolat több oldalról való költői „kihasználtságának”. Már korai kötetében, a *Józan reggelben* (1958) önálló egységet alkottak a lengyelországi versek, a *Tengerek. dombok* (1961) zömét pedig egy nyugat-európai utazás lírai reflexiói töltötték ki. Ami a *Kettős rekviem* olvasóját is először megfogja, az a kompozíció biztonsága és tisztasága. A kötet élén — Martyn Ferencnek Fülep Lajosról és Varga Hajdú Istvánnak Colin Mason-ről készített rajza után — két korábban keletkezett vers áll: az egyik a Professzor úr társaságában tett zengővárkonyi látogatás emlékét örökíti meg, a másik az el nem évülő barátságról s a távolba szakadt barátról szól; e verseket még láthatóak-olvashatták, akiket a sorok idéznek. A bevezető akkordok, a prelúdium után következik a tulajdonképpeni gyászzene: húsz vers, mintegy a rekviem húsz tétele. Tévedne azonban, aki azt hinné, hogy valamiféle „modernizált” *Cipruslombokat*, vagy akár Szabó Lőrinc lírai rekviemére emlékeztető zárt és kötött versciklust tart a kezében. A költeményeknek csak egy kisebb része fejezi ki közvetlenül a kettős gyász döbbenetét, a versek másik részében a költő „egyszerűen” angliai élményeit örökíti meg, s ezek a versek csak azért kapnak mélyebb tónust, komorabb színezetet ebben az elrendezésben, mert tudjuk, hogy a versekbe foglalt képek, hely-

zetek, jelenetek már csak egyedül a költőben felidézhető múlt képeivé, helyzeteivé, jeleneteivé váltak, s már nem lehetnek többé soha a két barát közös élményei. S ugyanilyen tévedés lenne, ha a versekben pusztán két ember portréját vagy a költő két emberhez fűződő kapcsolatának eseménytörténetét, esetleg lírai útinaplóját keresnénk. Mert ha a versek mögött föl is sejlenek két arc vonásai, s ha a versek elrendezése követ is valamiféle „időrendet”, itt valójában többről és másról van szó.

Mivel gazdagodott Fodor András lírája a *Kettős rekviemben*?

Úgy tetszik, Fodor András új verseskötetének központi élménye az eltűnt, a visszahozhatatlan, a kérlelhetetlen idő. A költőt életének eseményei, vereségei, személyes tragédiái, apja helyett apjának, testvére helyett testvérének elvesztése mindenekelelt az idővel szembesítette. A költőt láthatóan most hozta sorsa olyan helyzetbe, amikor az elmúlás, a gyász, a veszteség kérlelhetetlen törvényével, a vanitatum vanitas igazságával szembe kell néznie, amikor a hiány, a csend, a megismételhetetlen idő szavát kell meghallania: „... folyondár mámorában önfelédten, / vidám zsinór gyanánt bolyong / a végtelen idő. / Csak az esendő emberi arc / nem látja, rettegi mégis iszonyodva / a folytatódó elmúlást.”

A feltoluló kérdésekre a költő válasza kettős. Tudomásul veszi a változást, a „végtelen időt”, a „folytatódó elmúlást”, de vitatkozik, perel is a „pusztulás irdatlan éhe” ellen. Megragadják egy rohanó, elszabadult világ tarka, színes jelenségei, a „lebernyegek, szakállak, rojtok mű-toprongyába öltözők, az unalom csontjágig vetkeződők” kavargása, idegenül és mégis megértéssel nézi a „ránknőtt flegmaság”, a „közös féktelenség” furcsaságait, ugyanakkor fölmutatja ellenükben a humánium maradandó értékeit, a nemes emberi kapcsolatokat, a fiúi tisztelet és a barátság el nem évülő szavát, mely nála nem konvenció és érdek, hanem „eszme” és „törvény”, s le tudja győzni a „züllő távolságokat”. Nagy erők ellentéte adja tehát e versek feszültségét. A gyász és a hűség, a pusztulás és a hit, a fájdalom és a szeretet, az elmúlás és a megőrzés csapnak össze bennük. A változóval a változhatatlan, az érzékelhetővel a láthatatlan, a foghatóval az elérhetetlen perel. „Mi őrizhetne jobban?” — kérdezi a költő a halott barát emlékét idéző egyik vers végén. Válasza: „Vagyunk, amik lehettünk. / Egymásba nyíló tér, idő, / egyetlen ifjúság.”

Megnyugtató, elfogadható válasz ez? Az embert veszteségek érik, s a veszteség töprengővé teszi. Kérlelhetetlen az elmúlás? Ugyanilyen erős parancs, amely nem hagy a gyászba belenyugodni. Mi marad meg? A magunkban őrzött múlt: „jár föl-alá piros-eleven arccal, ernyedetlenül, jár föl-alá az én időmben mindörökké” — írja Fülep Lajosról. Addig élnek társaink, amíg emlékezünk rájuk. S mi magunk addig élünk, amíg lesz valaki, aki számon tart bennünket. Visszaérkeztünk oda, ahonnan elindultunk: csak az marad meg, ami bennünk tovább él, „az én időm”, a szubjektum, a magunkba temetett, az egyetlen és megismételhetetlen múlt. Az emlék az, ami megőriz. Bezárult a kör? Vagy ez volna az ellentétek egyetlen lehetséges feloldása? A megtalált harmónia? A költő nem filozófus. Joggal beéri annyival, ha „csak” megfogalmazza a lét alapvető kérdéseit: „Ki tudja, mért a rohanás? / Ki tudja, hol a hova?”

A vitatkozó-kérdező, kételkedő-hívó költői magatartáshoz, a versek fokozott gondolati tartalmához sajátos nyelv és forma társul. Fodor András verseiben az emberi intimitások, a legszemélyesebb utalások és közvetlenségek együtt vannak jelen a legáltalánosabb igazságokkal, erkölcsi érvényű megállapításokkal. Az általános „tétélek” nem engedik privát lírába csúszni a verseket, illetve a versekbe kerülő, mélyen átélt szubjektív motívumok erősítik az erkölcsi szabályrend és ítékezés érvényét. A belső küzdelemnek látható nyelvi tükröződése a versekben a kérdő mondatok megsűrűsödése, az állító és tagadó mondatok vissza-visszatérő vitája.

A *Kettős rekviem* az emberi létkérdések költői erejű és hiteles megfogalmazásával, a harmónia vágyával teszi gazdagabbá az olvasót. A hiány, a gyász, a költőt ért veszteség így válik értékévé ebben a lírában. (*Szépirodalmi*, 1972. *Megjelent 1973. februárjában.*)

TÜSKÉS TIBOR